

УДК 368.1

Суханова А.В.

здобувач кафедри фінансів

Національного університету державної податкової служби України

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СТРАХОВИЙ ЗАХИСТ ЗДОРОВ'Я»

У статті проведено аналіз та здійснено узагальнення підходів науковців до змістовного наповнення категорії «страховий захист», яке стало основою поняття «страховий захист здоров'я». Визначено місце страхового захисту здоров'я в ієрархії рівнів захисту від ризику втрати здоров'я. За результатами проведеного дослідження запропоноване власне тлумачення змісту поняття «система страхового захисту здоров'я».

Ключові слова: здоров'я, ризик втрати здоров'я, страховий захист, страховий захист здоров'я, соціальне страхування, медичне страхування, страхування від нещасних випадків.

Суханова А.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ «СТРАХОВАЯ ЗАЩИТА ЗДОРОВЬЯ»

В статье проведен анализ и осуществлено обобщение подходов ученых к содержательному наполнению категории «страховая защита», которое стало основой понятия «страховая защита здоровья». Определено место страховой защиты здоровья в иерархии уровней защиты от риска потери здоровья. По результатам проведенного исследования предложено собственное толкование содержания понятия «система страховой защиты здоровья».

Ключевые слова: здоровье, риск потери здоровья, страховая защита, страховая защита здоровья, социальное страхование, медицинское страхование, страхование от несчастных случаев.

Sukhanova A.V. THEORETICAL APPROACHES TO THE ESSENCE OF THE CONCEPT "INSURANCE PROTECTION OF HEALTH"

The article is based on an analysis of generalized scientific approaches to the content category «insurance protection», which became the basis of the concept of «insurance protection of the health». Objectified place insurance protection of health in a hierarchy of levels of protection against the risk of losing health. Research results became the basis for the author's interpretation of the concept of «system of insurance protection of the health».

Keywords: health, risk of loss of health insurance coverage, health insurance coverage, social insurance, health insurance, accident insurance.

Постановка проблеми. Здоров'я нації більш ніш на 50% визначається впливом економічних та соціальних факторів. В умовах сьогодення, здоров'я виступає основою людського капіталу, який є чинником формування конкурентоспроможності будь-якої країни. Його якість визначає можливість країни в досягненні стійкого економічного зростання та забезпечення їй гідного місця серед інших країн.

Стан здоров'я населення є інтегральним показником здоров'я країни, тобто є свідченням її благополуччя, індикатором суспільного прогресу. Провідна роль у зміцненні та збереженні здоров'я населення належить системі охорони здоров'я. Від того наскільки ефективно вона функціонує залежить якість трудового потенціалу країни, її можливості в економічній, науковій, культурній та інших сферах. На жаль, в Україні досі на державному рівні немає розуміння того, що здоров'я нації є основою державотворення.

Україна має значні проблеми щодо бюджетного фінансування людського капіталу в сфері охорони здоров'я, що у свою чергу викликано низкою негативних явищ в економіці та суспільстві в цілому. Покращити фінансове забезпечення сфери охорони здоров'я, прискорити економічне зростання і соціальну стабільність покликана система фондів, основним призначенням яких є реалізація механізмів захисту здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти страхового захисту здоров'я досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями. Суспільні та особисті страхові інтереси пов'язані зі здоров'ям розглядалися в роботах А. Аркінсона, Дж. А. Брїтейна, Р. Холлі, К.Дж. Ерроу, Дж. Стігліца, Н. Внукової, В. Москаленка, В. Нонка та інших. Науковий базис організації і функціонування системи соціального захисту та соціального страхування закладено в роботах О. Губар, Н. Карпишин, В. Роїка, Ю. Михеєвої, С. Янової.

Питання, що стосуються проблематики фінансового забезпечення вітчизняної охорони здоров'я, становлення та розвитку системи медичного страхування з різним ступенем глибини та деталізації досліджувалися Н. Нагайчук, Т. Стецюк, Є. Дяченко, А. Свечкіною, О. Сподаревою та іншими.

Але незважаючи на значні наукові здобутки, їх теоретичну та практичну цінність, невирішеною лишається проблема формування системи страхового захисту здоров'я із застосування системного підходу, що має на меті поєднання усіх її елементів задля досягнення спільної цілі – запобігання ризикам втрати здоров'я та компенсації витрат населення, пов'язаних із втратою здоров'я.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати основне завдання дослідження – з'ясування економічної природи страхового захисту здоров'я, що ґрунтується на результатах наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних дослідників у цій царині та визначення його місця в системі захисту суспільних та особистих інтересів, пов'язаних із втратою здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному, під страховим захистом ми розуміємо сукупність економічних відносин, пов'язаних із формуванням і витрачанням фондів грошових коштів та інших ресурсів для проведення заходів з метою попередження, подолання або зменшення негативного прояву ризиків на об'єкті захисту і відшкодування пов'язаних з цим витрат.

Така система фондів щодо страхового захисту здоров'я в Україні існує, однак, сукупність цих фондів не розглядається як конгломерат, функціонування кожного фонду є автономним і не підпорядкованим загальній меті – захисту від негативних проявів ризиків на здоров'я громадян. Формування системи страхового захисту здоров'я покликане забезпечити

захист фінансових інтересів держави в сфері охорони здоров'я та її громадян у випадках здійснення ними витрат, пов'язаних із втратою (погіршенням) здоров'я. Це зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження існуючих у світовій практиці та прийнятих для України форм, методів та механізмів організації страхового захисту здоров'я.

Співвідношення категорій «захист», «соціальний захист», «страховий захист» та поняття «страховий захист здоров'я» вбачаємо наступним чином: страховий захист здоров'я є реалізацією категорії страхового захисту як суспільної або економічної категорії, який в свою чергу є складовою соціального захисту та захисту в цілому, як суспільних категорій (рис. 1).

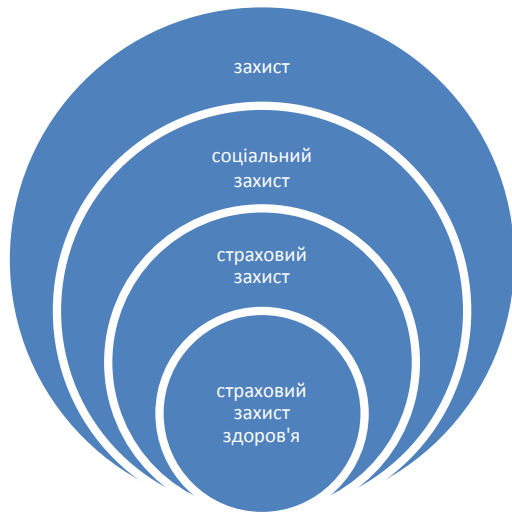

Рис. 1. Методологічні відносини категорій «захист», «соціальний захист», «страховий захист» та поняття «страховий захист здоров'я»

Джерело: власна розробка автора

Захист – це складне поняття і означає недопущення настання несприятливих подій у житті суспільства в цілому та конкретного індивіда, зокрема. Захист в сучасній державі, яка апріорі є демократичною, правовою та соціальною, організується задля забезпечення соціальної безпеки її громадян, тобто з метою захисту від проявів соціальних ризиків. Історичний досвід та недавні події в Україні й інших країнах свідчать, що накопичення нерозв'язаних проблем у соціальній сфері є загрозою національній безпеці, які можуть стати причиною порушення рівноваги і стабільності в суспільстві. Тому, з цих міркувань, соціальна безпека має розглядатися як складова національної безпеки. У таблиці 1 наведені основні загрози та чинники загроз національній безпеці в соціальній сфері.

Під соціальною безпекою розуміють:

- стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз [3];
- захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується стабільний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [1];
- стан суспільства, за якого забезпечується нормальне відтворення суспільства як демографічної популяції, як нації, як народу [4, с. 24];
- стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою, сталою соціаль-

ною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкості до впливу чинників, які підвищують соціальний ризик [5, с. 196].

Таблиця 1

Основні загрози та основні чинники загроз національній безпеці в соціальній сфері

Основні загрози	Основні чинники загроз
Неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення;	– низький рівень життя та соціальної захищеності значних верств населення; – наявність великої кількості громадян працездатного віку, не зайнятих суспільно корисною діяльністю;
Криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення;	– незадовільний стан системи охорони здоров'я;
Поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;	– наявність великої кількості громадян працездатного віку, не зайнятих суспільно корисною діяльністю; – незадовільний стан системи охорони здоров'я.
Загострення демографічної кризи;	– незадовільний стан системи охорони здоров'я; – тенденції моральної та духовної деградації в суспільстві; – неконтрольовані міграційні процеси в країні.
Зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства;	– низький рівень життя та соціальної захищеності значних верств населення.
Прояви моральної та духовної деградації суспільства.	– тенденції моральної та духовної деградації в суспільстві.

Джерело: складено автором за даними [1; 2]

Таким чином, необхідність формування системи соціальної безпеки зумовлена:

- 1) об'єктивним існуванням соціальних ризиків;
- 2) об'єктивною потребою в захисті від негативних наслідків соціальних ризиків, якими є порушення нормального відтворення суспільства як демографічної популяції, як нації, як народу.

Це у свою чергу вимагає наявності і функціонування таких її елементів: суб'єктів соціальної безпеки, об'єктів соціальної безпеки, принципів формування та забезпечення соціальної безпеки; механізмів та інструментів державної політики щодо забезпечення соціальної безпеки.

Одним із механізмів забезпечення соціальної безпеки є соціальний захист, під яким ми розуміємо систему заходів, спрямованих на попередження соціально-ризикових ситуацій, а також пом'якшення та ліквідацію їх наслідків. Підтвердження цієї думки знаходимо в О. Новікової, яка розглядає соціальний захист з позиції соціальної безпеки, яка, водночас, є системоутворюючим чинником соціального захисту [6].

На основі аналізу наукових підходів до визначення поняття «соціальний захист» було з'ясовано, що автори розглядають соціальний захист населення в широкому і вузькому сенсі.

- Так у широкому трактуванні соціальний захист це:
- у своїй кандидатській дисертації Д.Г. Дорохін соціальний захист представляє трьома блоками (або підсистемами): соціальний захист працездатного працюючого населення; соціальний захист непрацездатного та соціально слабкого населення; захист життєвих прав та інтересів всього населення в со-

ціально-культурній сфері (освіта, охорона здоров'я, культура) [7, с. 14];

– за твердженням В.Д. Роїка – це комплекс заходів щодо захисту працівників від соціальних ризиків... охоплює всю сферу життєдіяльності працівників [8, с. 31];

– позиція фахівців Міжнародного Бюро Праці (МБП) – охоплює фактично всю сферу життєдіяльності людини в процесі праці [9; 7];

– В. Лукашикевич стверджує, що соціальний захист торкається усіх сторін життя членів суспільства, включаючи забезпечення прав на власність і свободу підприємницької діяльності, особистої недоторканності і забезпечення останніх товарами, житлом і послугами соціальної інфраструктури, робочими місцями, прийнятними грошовими доходами, сприятливими економічними умовами тощо [10].

У вузькому розумінні:

– Д.Г. Дорохін стверджує, що це соціальний захист непрацездатного та соціально слабкого населення [7, с. 14];

– В.Д. Роїк характеризує страховий захист як окремі складові сфери життєдіяльності працівників [8, с. 31];

– фахівці МТВ – це соціальне страхування та соціальна допомога (як механізм соціального захисту) [9];

– В. Лукашикевич – це суто соціальні рішення і заходи держави щодо забезпечення прав і гарантій, пов'язаних із підтримкою тих верств суспільства, які в силу свого специфічного становища не можуть відігравати активну роль в умовах ринкових відносин (діти, непрацюючі, пенсіонери, інваліди), а також із забезпечення права всіх членів суспільства на мінімально достатні засоби життєзабезпечення, на працю і відпочинок, захист від безробіття, охорону здоров'я і життя, на соціальне забезпечення у випадку старості, хвороби та витрати годувальника, для виховання дітей тощо [10].

Відмінності широкого і вузького підходів до тлумачення поняття «соціальний захист» в основному полягають у переліку тих осіб, які мають на нього право, тобто чиї соціальні ризики покриваються – так широкий підхід включає все населення країни, вузький – лише те, яке самостійно не в змозі забезпечити належні умови життєдіяльності.

Така множинність підходів до змістовного наповнення терміну «соціальний захист» спонукала науковців до його заміни на більш об'ємніше поняття – «людський розвиток», що дозволяє не обмежуватися окремими сферами і періодами життєдіяльності людини, а охопити її життя «від коліски до домовини» [10].

Як бачимо, основною метою соціального захисту є забезпечення нормальних умов життєдіяльності людини та реалізації її потенціалу.

Г. Скачко, виділяє п'ять базових інститутів соціального захисту населення [11]:

- державна соціальна допомога;
- державне соціальне забезпечення;
- обов'язкове соціальне страхування;
- добровільне додаткове соціальне страхування;
- добровільне особисте страхування.

Це дає нам підстави говорити про не страхові (державна соціальна допомога, державне соціальне забезпечення) і страхові (обов'язкове соціальне страхування, добровільне додаткове соціальне страхування, добровільне особисте страхування) механізми реалізації соціального захисту. На переконання Д. Шушпанова, основною формою соціального захисту населення в сфері охорони здоров'я є медичне страхування – гарантії надання медичної допомоги у ви-

падку втрати здоров'я, у т. ч. через хворобу чи нещасний випадок [12]. З останньою тезою автора нам погодитися важко, оскільки він майже ототожнює соціальний захист і медичне страхування, що є недопустимим.

Опускаючи не страхові механізми, які є практичною реалізацією соціальної політики держави, перейдемо до з'ясування економічної природи страхового захисту в цілому та страхового захисту здоров'я, зокрема.

Цікавий підхід знаходимо в джерелі [13], автор якого Л.Г. Скамай, стверджує, що страховий захист – це усвідомлена потреба юридичних і фізичних осіб у створенні спеціальних страхових фондів для захисту своїх майнових інтересів. Певною мірою можемо погодитися, якщо виходити із визначення страхового інтересу, як усвідомленої потреби в страховому захисті. Позитивним моментом є те, що дослідник акцентує увагу на необхідності створення спеціальних страхових фондів, але поза його увагою залишаються від чого захищаються майнові інтереси, з чим саме вони пов'язані і в яких формах можуть бути створені фонди.

Авторський колектив під керівництвом С.С. Осадця зазначає, що сутність страхового захисту полягає в нагромадженні й витрачання грошових та інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних із ними витрат [14]. Означений підхід більш чітко визначає мету задля якої нагромаджуються і витрачають кошти і ресурси. Також, автори при розкритті змісту категорії «страховий захист» вводять поняття ризику та наслідків його негативного впливу, що ведуть до втрат. Такий підхід відповідає концепції ризик-менеджменту. Далі автори уточнюють, що до фонду страхового захисту належать централізовані натуральні та грошові резерви держави, децентралізовані фонди (у частині, що використовується на покриття шкоди, завданої стихійними та іншими непередбачуваними подіями, – самострахування), а також фонди, створювані методом страхування (у межах цих форм страхового захисту може існувати багато видів фондів цільового призначення). Даний підхід розкриває методи якими може бути реалізований страховий захист, а саме через систему централізованих фондів (натуральних і грошових) держави (зведений бюджет; система позабюджетних цільових фондів – соціальних та економічних; державні запаси (резерви в натуральній формі)), методом самострахування, що передбачає створення суб'єктами господарювання грошових і натуральних фондів, призначених для запобігання негативним подіям, що можуть статися в їхньому господарському/особистому житті та для подолання їх наслідків. І останній метод – це страхування, як двосторонні економічні відносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину своєї відповідальності [14].

Українська вчена Р.В. Пікус, термін «страховий захист» розглядає як систему економічних відносин у суспільстві, що формуються з приводу попередження настання непередбачуваних подій з негативними наслідками, зменшення втрат за ними, фінансування наслідків цих втрат. Знову ж таки, авторка не уточ-

нює, що саме є результатом цих відносин і з яким об'єктам можуть бути пов'язані втрати [15].

Проведене дослідження дало підстави стверджувати, що дослідниками категорії «страховий захист» розглядається в кількох аспектах як: метод зниження ризиків; послуга страховиків; фонд грошових коштів і матеріальних цінностей, система суспільних відносин; свідоме потреба в створенні фондів.

Нам імпонує визначення страхового захисту подане О.М. Остапенко, яке базується на системному підході, – це взаємодія держави, страхових компаній, економічних структур і страхувальників з координації діяльності кожного учасника в межах своїх обов'язків у сфері страхування через формування, розподіл й споживання грошових коштів, що дозволяє узгодити інтереси одних учасників (страховики, держава) з інтересами інших (страхувальники, фінансово-кредитні інститути), щодо недопущення настання страхового ризику [16, с. 81]. Автор пропонує розглядати страховий захист у трьох аспектах: як форму захисту, як інструмент відшкодування завданих збитків і як комплексний засіб щодо реалізації страхового процесу. Недоліком вважаємо те, що автор розглядає страховий захист лише як превентивний механізм, оминаючи при цьому компенсаційний.

Вважаючи здоров'я капіталом, його слід розглядати як систему економічних відносин суб'єктів господарювання з приводу управління факторами ризику здоров'я, організовану і упорядковану з метою приросту і збереження здоров'я для забезпечення потоку майбутніх вигод [17, с. 22].

Т. Стецюк виявила, що основними джерелами ресурсного забезпечення охорони здоров'я є: державний сектор, приватний сектор, міжнародні програми допомоги. Автор дослідницьким шляхом довела, що в Україні на сьогодні використовуються практично всі можливі джерела фінансування охорони здоров'я, однак чіткої їх системи не сформовано. На основі власних досліджень нею був зроблений висновок про те, що така система потребує свого опрацювання для комплексного використання всіх джерел і оптимізації їх структури. На думку Т. Стецюк, основною метою функціонування системи джерел фінансування охорони здоров'я – є забезпечення сучасного ефективного розвитку галузі охорони здоров'я. З цим висновком ми погоджуємося частково, оскільки метою має бути покращення здоров'я населення (його якості), у тому числі і через покращення фінансування закладів охорони здоров'я [18].

Дослідницьким шляхом було з'ясовано, що в Україні сформована сукупність фондів грошових коштів яких проводиться фінансування вищеперахованих заходів, однак як система ці фонди не розглядаються.

Є сенс говорити про таке поняття як «система страхового захисту здоров'я», оскільки воно володіє усіма ознаками, що характеризують утворення як системи і містить такі структурні елементи: об'єкти і суб'єкти страхового захисту, форми і види страхування, механізми, інститути, рівні, функції, принципи, організаційні та управлінські підходи, інфраструктуру, підстави, умови, критерії, джерела фінансових ресурсів, нормативно-правове забезпечення, ризики, норми, програми, показники тощо [19, с. 48].

Поняття «система страхового захисту здоров'я» не набуло широкого розповсюдження в науковому та практичному середовищі. Окремі згадки знаходимо в роботах [20; 21].

На нашу думку, більш узагальнено систему страхового захисту здоров'я можна представити такими елементами:

– організаційно-правові форми (соціальне і комерційне (приватне) страхування);

– форми організації і здійснення захисту (загальнообов'язкове державне соціальне страхування, обов'язкове і добровільне страхування);

– види страхування (страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, страхування на випадок тимчасової втрати працездатності, обов'язкове страхування від нещасних випадків на транспорті, страхування від нещасних випадків, безперервне страхування здоров'я, страхування на випадок хвороби, страхування медичних витрат тощо);

– принципи (принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування, принципи комерційного страхування);

– критерії включення особи до системи страхового захисту здоров'я (наявність страхового стажу, сплачені страхові премії (внески), дієздатність, стан здоров'я);

– умови (правила) надання страхового захисту (закони, постанови, правила страхування);

– об'єкти захисту (здоров'я);

– ризики (непрацездатність (тимчасова, постійна), хвороба, професійне захворювання);

– джерела фінансування (ЄСВ, кошти бюджету, страхові премії, доходи від розміщення тимчасово вільних коштів фондів).

Таким чином, виходячи з наведеного вище, систему страхового захисту здоров'я слід розглядати як комплекс суспільних відносин, що виникають у сфері організації та надання страхового захисту здоров'я з приводу формування фондів грошових коштів за рахунок страхових внесків страхувальників, а в окремих випадках і застрахованих осіб, доходів від інвестиційної діяльності страховиків і коштів державного бюджету (за умов, передбачених законодавством) та інших дозволених джерел, які призначені для компенсації витрат застрахованих, пов'язаних із втратою здоров'я, його погіршенням та/чи необхідності його підтримки на певному рівні внаслідок настання страхового випадку (хвороби, втрати працездатності внаслідок нещасного випадку чи професійного захворювання) та фінансування превентивних заходів, спрямованих на зменшення загроз здоров'ю застрахованих осіб.

Враховуючи те, що об'єктом страхового захисту виступає здоров'я як вартісна категорія, то страховий захист здоров'я пропонуємо розглядати як сукупність специфічних перерозподільних відносин, з приводу формування фондів грошових коштів і матеріальних запасів та їх витрачання з метою запобігання, зменшення та подолання втрат зумовленим негативними наслідками реалізації ризику втрати здоров'я та/або компенсації витрат на відновлення і підтримку здоров'я (фінансування заходів із забезпечення особливих умов життєдіяльності особи та оплати послуг зі стороннього догляду тощо).

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в Україні функціонує сукупність фондів, які утворюються страховим методом і мають спільну мету діяльності – фінансове забезпечення витрат громадян, пов'язаних із втратою та погіршенням і відновленням їх здоров'я, а також фінансування заходів із створення умов забезпечення життєдіяльності застрахованих за певного стану їх здоров'я (наприклад, у випадках критичних захворювань, встановлення їм постійної втрати працездатності (інвалідності) тощо). Наразі, як система ці фонди не розглядаються, що,

в окремих випадках, з одного боку, зумовлює дублювання їх функцій, а з іншого – повну відсутність захисних механізмів у випадках втрати або погіршення здоров'я громадян, необхідності його підтримки на певному рівні, що в свою чергу обмежує життєдіяльність людини і реалізацію її потенціалу.

Тому, на нашу думку, використання запропонованого вище підходу до тлумачення поняття «система страхового захисту здоров'я» дозволить оформити в певне структуроване утворення предмети та об'єкти страхового захисту (які є елементами розрізаних підсистем), ризики і відносини, що виникають у процесі його організації і надання, з метою забезпечення раціональної організації і планування операцій зі страхування, їх обліку, контролю, аналізу та оцінки їх ефективності, розробки й впровадження стратегії щодо формування системи страхового захисту здоров'я в Україні, унормування її функціонування у відповідь на виклики та вимоги ринку, що, у свою чергу, стане предметом наших подальших наукових розвідок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України». – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
2. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верхов. Ради України від 16 січ. 1997 р. № 397 // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 10.
3. Декларація про державний суверенітет України // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1996. – С. 2.
4. Приятельчук А.О. Соціальна безпека в контексті управління розвитком суспільних відносин / А.О. Приятельчук, О.М. Іщенко // Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2010. – № 19. – С. 135-140.
5. Скуратівський В.І., Линдюк О.І. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення [Текст] / В.І. Скуратівський, О.І. Линдюк // Вісник Нац. академії держав. управління при Президенті Укр. – 2011/2. – N 3. – С. 194-204.
6. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно- економічні проблеми і шляхи вирішення [Текст] / О.Ф. Новікова. – Донецьк : ІЕПНАН України, 1997. – С. 19.
7. Дорохин Д.Г. Формирование региональной системы социальной защиты населения: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. СПб., 1998. 18 с.
8. Роик В.Д. Социальная защита работников от профессиональных рисков. М.: Черноголовка, 1994. 282 с.
9. Оценка Международной программы ПИАКТ МВТ. Женева, 1984. – 87 с.
10. Лукашикевич В. Соціальний захист населення України в сучасних умовах: економічні засади [Електронний ресурс] / В. Лукашикевич. – Режим доступу <http://www.lvivacademy.com/visnik2/fail/Lukashchykevych.pdf>.
11. Скачко Г.А. Роль социального страхования в системе социальной защиты населения / Г.А. Скачко // Государственная служба. – 2006. – № 2. – С. 127.
12. Шушпанов Д.Г. Суспільне здоров'я як чинник реалізації людського потенціалу України // https://www.academia.edu/6789686/314.174_PUBLIC_HEALTH_AS_A_FACTOR_IN_THE_REALIZATION_OF_HUMAN_POTENTIAL_IN.
13. Скамай Л.Г. Страховое дело: учебник для бакалавров / Л.Г. Скамай. – М.: Издательство Юрайт, 2013. – 343 с. – Серия: Бакалавр. Базовый курс
14. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
15. Пікус Р.В., Приказюк Н.В., Страхові ринки України і Росії в умовах фінансової кризи // Фінанси України. – 2009. № 12. – С. 47-55.
16. Остапенко О.М. Страховий захист: сутнісний аспект // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2013. – № 2. – С. 78-84
17. Мосейко Е.Е. Институциональный подход к накоплению капитала здоровья / Е.Е. Мосейко // Вестник Саратовского государственного университета. – 2013. – № 3. – С. 21-25.
18. Стецюк Т.І. Медичне страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту громадян. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К.: – 2009. – 23 с.
19. Черкасская Г.В. Системный подход в теории социальной защиты // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2010. Серия. 5. Вып. 3. – С. 47-56.
20. Нагайчук Н.Г. Класифікація медичного страхування // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2005. Частина 2. – Том 1. – № 4. – С. 43-46.
21. Кудрявцев А.А., Плам Р.Г., Чернова Г.В. Страхование здоровья (опыт Великобритании). – М.: «Анkil», 2003. – 216 с.